

УДК 94(81:351.881)

Кряжев П.В.

ПОСАДИ ГЕНЕРАЛ-ГУБЕРНАТОРІВ ТА ВІЦЕ-КОРОЛІВ У КОЛОНІАЛЬНІЙ БРАЗИЛІЇ

У статті розглянуто проблему рангу посад генерал-губернаторів та віце-королів колоніальної Бразилії в системі португальського колоніального управління вказаним заморським домініоном. З'ясовано регалії та рівні юрисдикцій вказаних високопосадовців. Звернено увагу на зміст адміністративно-управлінської системи Португалії в контексті її функціонування в Бразилії. Зазначено, що вказана система була монархією, синтезованою з колегіальними державними управлінськими органами, що функціонували на основі принципу ієрархічної узгодженості. Вказано, що юрисдикція генерал-губернаторів та віце-королів у Бразилії була більш обмеженою у порівнянні з тими самими високопосадовцями в Індії. У статті висвітлено, що протягом 1549-1808 рр., коли адміністрацію колоніальної Бразилії очолювали призначені португальською короною генерал-губернатори, а згодом і віце-королі, повноваження вказаних високопосадовців регулювалися низкою статутів, останній з яких (1677 р.) діяв до прибуття португальського королівського двору на чолі з принцем Жоао у 1808 р. в Ріо де Жанейро. Обсяг повноважень генерал-губернаторів та віце-королів у Бразилії згідно з цим статутом був фактично ідентичним, крім вилучення норми про фіксований термін перебування на посаді віце-короля. Зазначено, що на відміну від віце-королівства Індії португальська корона не надала відповідного статусу своїй південноамериканській колонії, підкреслюючи, таким чином, привілейоване становище Індії серед інших заморських володінь Португалії.

Ключові слова: колоніальна Бразилія, генерал-губернатор, віце-король, юрисдикція, монархія, статут, ієрархія, права величності, культура винагород та компенсацій.

У вітчизняній історіографії практично не приділялася увага дослідженню проблем історичного минулого найбільшої країни Латинської Америки – Федеративної Республіки Бразилії. Вона займає п'яте місце на земній півкулі за територією та населенням. Станом на 2016 р. країна зайняла дев'яте місце у світі за обсягом ВВП. Ця країна є безумовним регіональним лідером у Латинській Америці за своїм постійно зростаючим економічним, демографічним та ресурсним потенціалом. З огляду на це, а також завдяки її активній участі у процесах глобалізації та континентальної інтеграції (МЕРКОСУР), нині зростає науковий інтерес до вивчення історії становлення та розвитку Бразилії, зокрема, як складової частини колишньої португальської колоніальної імперії.

У радянській історіографії були здійснені ґрунтовні наукові розвідки з історії Бразилії [1-8]. Зокрема, дослідження з латиноамериканістики проводилися за науковими програмами Інституту країн Латинської Америки, який донині функціонує у Москві. В сучасній російській історіографії опубліковано цікаві наукові праці з історії Бразилії [9-14]. В українській історичній науці, на жаль, недостатньо висвітлена проблематика дослідження різних аспектів історичного розвитку Бразилії. У цих наукових розвідках не досліджувалася проблема рангу

посад генерал-губернаторів та віце-королів колоніальної Бразилії у системі португальського колоніального управління вказаним заморським домініоном.

Метою статті є з'ясування регалій та рівня юрисдикцій генерал-губернаторів і віце-королів у колоніальній Бразилії.

Дослідник К.П. Жуніор стверджував, що головним принципом, який визначав функціонування португальської системи колоніального управління на території Бразилії, був принцип ієрархічної узгодженості її складових адміністративно-управлінських елементів [15]. Дослідник Р. Фаору наголошував на тому, що функціонування португальської колоніальної адміністрації було системою «колегіальних органів та ієрархії без жорсткості» [16]. Він стверджував, що король керував метрополією за допомогою проміжних ланок адміністративно-управлінської колоніальної системи, яка була монархією, синтезованою з колегіальними державними управлінськими органами, що були покликані колегіально обговорювати будь-які управлінські рішення.

Дослідник А.М. Еспанья критикує ідею жорсткої централізації відносно функціонування заморської португальської імперії. Він відстоював погляд, що португальський колоніальний режим дозволяв генерал-губернаторам Бразилії користуватися надзвичайними владними повноваженнями – *extraordinaria potestas*, які відповідають повноваженням вищих воєначальників. Зокрема, у статутах, які регламентували їх повноваження була норма, що надавала їм право у надзвичайних умовах діяти на власний розсуд. Тобто, генерал-губернатори користувалися, де-факто, адміністративною автономією. Подібна автономія особливо стосувалася посади віце-королів, яка була запроваджена спочатку в португальській Індії, а згодом – у Бразилії [17, р. 90-91].

Дослідниця К.М. дос Сантуш наголошувала, що створення посади віце-короля мало на меті наділити заморських колоніальних можновладців квазікоролівськими регаліями, дозволяючими їм жалувати підлеглим різноманітні чесноти, призначати чиновників, затверджувати ренту (жалування), навіть милувати за різні скоєні злочини [18, р. 51-62]. Слід наголосити на тому, що юрисдикція генерал-губернаторів та віце-королів у Бразилії була більш обмеженою у порівнянні з аналогічними високопосадовцями в Індії. Їхні «права величності» (*regalia maiora*) розглядалися невід'ємно від постаті короля. Вперше у Бразилії титул віце-короля пожалувано короною Ж. де Маскареньяшу, маркізу Монталвау (1640-1641 рр.) у 1640 р. Вдруге цей титул отримав В. Маскареньяш, граф Обідоса (1663-1667 рр.). Регулярна практика пожалування короною цих титулів розпочалася у 1720 р і продовжувалася до 1808 р.

Як зазначалося, генерал-губернатори у Бразилії діяли на основі наданих королем статутів або регламентів. Серед них: статут Т. де Соузи (1549 р.), статут Ф. Жеральдеса (1588 р.), статут Г. де Соузи (1612 р.), статут Д. де Мендонси Фуртади (1621 р.), статут Р. да Кости Баррети (1677 р.). Решта генерал-губернаторів та віце-королів до початку ХІХ ст. керувалися статутом

від 23 січня 1677 р., який складався із 61 глави та акумулював у собі положення всіх раніше прийнятих статутів [19, р. 312-459]. Цей факт ставить питання щодо незначної різниці між посадами та юрисдикціями генерал-губернаторів і віце-королів в Бразилії.

Статут 1677 р. делегував генерал-губернаторам та віце-королям Бразилії більше повноважень, зокрема за рахунок незначного обмеження повноважень капітанів-донатаріїв у спадкових капітанствах (провінціях колоніальної Бразилії) та контролю за їхньою управлінською діяльністю. В цьому контексті слід звернути увагу на статут капітанів-морів від 1 жовтня 1663 р., який було прийнято у час призначення другим віце-королем Бразилії В. Маскареньяша, графа Обідусу. Статут складався з 13 статей [20, р. 374-380]. Цей документ юридично закріплював підконтрольність спадкових та королівських капітанств владі віце-короля або генерал-губернатора. Відповідно до статуту капітани-мори не можуть підкорятися колоніальним адміністраціям інших капітанств, зокрема сусідніх. Стаття 7 статуту забороняла капітану-мору втручатися у юрисдикції королівських чиновників, які виконують службові обов'язки в капітанстві (проведорів, альмошаріфів, суддів, нотаріусів та ін.). Стаття 9 забороняла капітану-мору втручатися у юрисдикції камари (муніципалітету) капітанства. Таким чином, статuti 1663 р. і 1677 р. закріплювали верховенство влади генерал-губернатора та віце-короля у Бразилії над всіма капітанствами.

Аналіз статей статуту 1677 р. засвідчує, що генерал-губернаторам та віце-королям Бразилії доручалося короною: здійснювати їхню протекцію над індіанцями, єзуїтами, будинками милосердя та лікарнями; регулярно інспектувати, відновлювати фортеці, забезпечувати їх амуніцією та зброєю (статут зобов'язував високопосадовця забезпечити ведення в кожному капітанстві статистичної книги – «*Titulo do Estado*», у якій потрібно фіксувати які війська, фортеці, зброя та амуніція знаходяться кожному з них); піклуватися та підтримувати відновлення цукрових енжень (заводів з виробництва тростинного цукру); забезпечувати збереження лісів, особливо тих, де росли сандалові червоні дерева пау-бразіл; арештовувати іноземців, які перебували у Бразилії без королівського дозволу. Статут забороняв генерал-губернатору створювати нові посади у колоніальній адміністрації та доручав йому співпрацювати з єпископом, не втручаючись у юрисдикції духовної влади.

Дослідники М.С. Кунья, Н.Г. Монтеру та П.А. Кардім дотримуються концепції, що після реставрації португальської монархії корона почала практикувати управління заморською імперією з дотриманням «культури винагород і компенсацій», згідно з якою, як стверджують дослідники, сходження по сходинам ієрархії дворянства здійснювалося у залежності від розміру статків та стилю життя дворянина [21]. Дослідник І.А. Ернандес зауважував, що головним критерієм, який переміщував знать по сходинам ієрархії було їхнє родове походження по крові [22]. Водночас вчений наголошує, що головною формою доступу до вищих сходинок ієрархії

дворянства «за привілеями» була купівля посад безпосередньо у короля. Таким чином, існувало родове дворянство за кровним походженням та дворянство, яке набувало статусу в ієрархії за критерієм отриманих від короля привілеїв.

Дослідник Н. Еліас зауважує, що всі без винятку генерал-губернатори Бразилії належали до дворянського стану фідальго та входили обов'язково до складу Державної Ради (Conselho de Estado) і Військової Ради, що демонструє їх наближеність до короля [23]. В цьому контексті зауважимо, що Державна Рада була головним дорадчим органом при королі та виконувала роль найважливішого форуму, де точилися дебати його членів щодо всіх питань державного і колоніального управління. Фактично цей орган був чи не єдиним легітимним центром прийняття доленосних рішень. Члени Державної Ради, які призначалися генерал-губернаторами у Бразилії, обиралися з дотриманням критеріїв їхньої особистісної приязності, вірності та відданості особі короля, а також, за умови наявності у них беззаперечної репутації, високої честі, благородних чеснот та досвіду служби у заморських володіннях Португалії. Іншими словами, майбутні генерал-губернатори Бразилії обиралися королем із найбільш вибраних дворян, які володіли значною політичною вагою в Португалії. Цей факт підкреслює зростаючу вагу Бразилії для корони. Варто зауважити, що більшість генерал-губернаторів Бразилії першої половини XVII ст. до моменту їх безпосереднього призначення здобули військову кар'єру та досвід у Північній Африці. Водночас у другій половині XVII ст. вони, як правило, проявили свої військові таланти під час війни з Іспанією за незалежність Португалії після Реставрації 1640 р. або виконували адміністративно-військову службу в Індії. Зокрема, частина майбутніх генерал-губернаторів Бразилії до призначення очолювали різні португальські провінції.

У першій половині XVIII ст., коли на португальському престолі перебував король Жоао V (1706-1750 рр.), відбулися зміни у колоніальній політиці метрополії стосовно підвищення ролі Бразилії серед інших заморських володінь Португалії та модифікації повноважень її генерал-губернаторів. Цей домініон зайняв вагоме місце у португальській заморській імперії, що було пов'язано з початком «золотої і алмазної лихоманки», що охопила Бразилію.

Як зазначалося, починаючи з 1720 р. розпочалася регулярна практика призначення сувереном віце-королів Бразилії. Після призначення В. Фернандеша Цезаря де Менезеса, графа де Сабугоша віце-королем Бразилії (1720-1735 рр.) вказаний титул присуджувався на постійній основі. Така зміна може свідчити про те, що корона підкреслила особливу роль Бразилії у складі португальської колоніальної імперії, яка конвертувалася у пожалування цього поважного титулу вибраним представникам португальської знаті.

Таким чином, аналіз засвідчує, що протягом 1549-1808 рр., коли адміністрацію колоніальної Бразилії очолювали призначені португальською короною генерал-губернатори, а згодом і віце-королі, повноваження вказаних високопосадовців регулювалися низкою статутів, останній з яких (1677 р.) діяв

до прибуття португальського королівського двору на чолі з принцем Жоао у 1808 р. у Ріо де Жанейро. Обсяг повноважень генерал-губернаторів та віце-королів у Бразилії згідно з цими статутами був фактично ідентичним, крім вилучення норми про фіксований термін перебування на посаді віце-королів. Однак на відміну від віце-королівства Індії португальська корона не надала відповідного статусу своїй південноамериканській колонії. Мотиви такого рішення потребують подальшого аналізу.

Список використаних джерел і літератури

1. Очерки истории Бразилии / За ред. В.И.Ермолаева. – М.: Издательство социально-экономической литературы, 1962. – 571 с.
2. Глинкин А.Н. Новейшая история Бразилии (1939-1959). – М.: Издательство ИМО, 1961. – 403 с.
3. Калмыков Н.П. Диктатура Варгаса и бразильский рабочий класс. – М.: Наука, 1981. – 230 с.
4. Караваев А.П. Бразилия: прошлое и настоящее периферийного капитализма. – М.: Прогресс, 1989. – 277 с.
5. Коваль Б.И. Бразилия вчера и сегодня. – М.: Наука, 1975. – 176 с.
6. Комиссаров Ю.Н. Русские источники по историографии Бразилии первой трети XIX в. – Л.: Наука, 1977. – 168 с.
7. Слэзкин Л.Ю. Земля Святого Креста. Открытие и завоевание Бразилии. – Л.: Наука, 1970. – 160 с.
8. Антонов Ю.Н. Бразилия: армия и политика. – М.: Наука, 1973. – 256 с.
9. Окунева Л.С. Бразилия: особенности демократического проекта. Страницы новейшей политической истории латиноамериканского гиганта. – М.: МГИМО, 2008. – 823 с.
10. Окунева О.В. Французские экспедиции в Бразилию XVI – начала XVII вв.: освоение территорий и осмысление новых реалий: Автореф. дис... канд. ист. наук: 07.00.03 / Московский государственный ун-т им. М.В. Ломоносова. – Москва, 2005. – 21 с.
11. Мартынов Б.Ф. Бразилия – гигант в глобализирующемся мире. – М.: Наука, 2008. – 320 с.
12. Мартынов Б.Ф. Золотой канцлер. Барон де Рио-Бранко – великий дипломат Латинской Америки. – М.: ИЛА РАН, 2004. – 160 с.
13. Давыдов В.М., Бобровников А.В. Роль восходящих гигантов в мировой экономике и политике (шансы Бразилии и Мексики в глобальном измерении). – М.: ИЛА РАН, 2009. – 234 с.
14. Тарасишина Е.В. Первая администрация Л.И. Лулы да Силвы в Бразилии: особенности внутренней и внешней политики: 2003-2006 гг: Автореф. дис... канд. ист. наук: 07.00.03 / Московский государственный ун-т им. М.В. Ломоносова. – Москва, 2009. – 25 с.
15. Junior C.P. Formacao do Brasil contemporaneo. Colonia. – Sao Paulo: Companhia das Letras, 1977. – 464 p.
16. Faoro, R. Os donos do poder: Formacao do patronato politico brasileiro. – Sao Paulo: Ed. Globo, 2001. – 913 p.
17. Frago J., Bicalho M.F., Hespanha A.M. O antigo regime nos tropicos. A dinamica imperial portuguesa (seculos XVI-XVIII). – Rio de Janeiro: Civilizacao Brasileira, 2001. – 473 p.
18. Santos C.M. Goa e a chave de toda a India. Perfil politico da capital do Estado da India (1505-1570). – Lisboa: CNCDP, 1999. – 373 p.
19. Documentos historicos: Em 112 vol. – Rio de Janeiro: Augusto Porto & C., 1928. – Vol. 6. – 492 p.
20. Documentos historicos: Em 112 vol. – Rio de Janeiro: Augusto Porto & C., 1928. – Vol. 5. – 500 p.

21. Monteiro N.G., Cunha M.S., Cardim P.A. Elites ibero-americanas do Antigo Regime. – Lisboa: Imprensa de Ciencias Sociais, 2005. – 365 p.
22. Hernandez I.A. Aristocracia, poder y riqueza en la Espana moderna. La Casa de Osuna, siglo XV-XIX. – Madrid: Siglo XXI, 1987. – 461 p.
23. Elias N. Sociedade de Corte. – Rio de Janeiro: Jorge Zahar Editor, 2001. – 313 p.

Кряжев П.В. Должности генерал-губернаторов и вице-королей в колониальной Бразилии.

В статье рассмотрена проблема ранга должностей генерал-губернаторов и вице-королей колониальной Бразилии в системе португальского колониального управления указанным заморским доминионом. Выяснены регалии и уровни юрисдикций указанных высших должностей. Обращено внимание на содержание административно-управленческой системы Португалии в контексте её функционирования в Бразилии. Акцентировано, что указанная система представляла собой монархию, синтезированную с коллегиальными государственными управленческими органами, которые функционировали на основе принципа иерархической согласованности. Указано, что юрисдикция генерал-губернаторов и вице-королей в Бразилии была более ограниченной в сравнении с такими высокими должностями в Индии. В статье освещено, что на протяжении 1549-1808 гг., когда администрацию колониальной Бразилии возглавляли назначенные португальской короной генерал-губернаторы, впоследствии и вице-короли, полномочия указанных высоких должностей регулировались чередой уставов, последний из которых (1677 г.) действовал до прибытия португальского королевского двора во главе с принцем Жоао в 1808 г. в Рио де Жанейро. Перечень полномочий генерал-губернаторов и вице-королей в Бразилии в соответствии с этим уставом был фактически идентичным, кроме изъятия нормы о фиксированном сроке пребывания на должности вице-короля. Акцентировано, что в отличие от вице-королевства Индии португальская корона не предоставила соответствующего статуса своей южноамериканской колонии, подчёркивая, таким образом, привилегированное положение Индии среди других заморских владений Португалии.

Ключевые слова: колониальная Бразилия, генерал-губернатор, вице-король, юрисдикция, монархия, устав, иерархия, права величества, культура вознаграждений и компенсаций.

Kryazhev P. The Posts of Governor-generals and Viceroy in Colonial Brazil.

In the article we examine the problem of posts' rank for the governor-generals and viceroys of colonial Brazil in the system of Portuguese colonial management of the indicating overseas dominion. We found out the regalia and jurisdiction levels of indicating supreme posts. We emphasized on the contents of administrative and management system of Portugal in the context of its functioning in Brazil. We accented that indicating system had the form of monarchy which was synthesized with collegiate, public administrative authorities. These authorities functioned on the basis of hierarchical coherence principle. We indicated that jurisdiction of governor-generals and viceroys in Brazil were more limited compared with similar supreme posts in India. In the article we elucidate the fact that during 1549-1808 governor-generals and viceroys headed the administration of colonial Brazil. The powers of indicating supreme posts were regulated by numerous statutes. The last statute (1677) prolonged before arrival of Portuguese prince Joao and his royal court in Rio de Janeiro in 1808. According to this statute the list of powers of governor-generals and viceroys in Brazil was actually identical, except withdrawal of the norm about the fixed stay-term of viceroy on the post. It is accented that in difference from the vice-kingdom of India Portuguese crown didn't provide the corresponding status for colony in South America. This fact demonstrates the privileged position of India among other overseas possessions of Portugal.

Keywords: colonial Brazil, governor-general, viceroy, jurisdiction, monarchy, statute, hierarchy, rights of majesty, culture of rewards and compensations.